

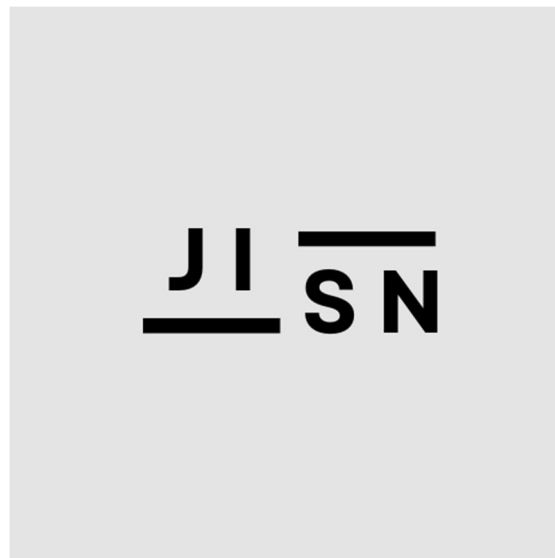
JOURNAL OF **INTERNATIONAL SCIENCE NETWORKS**

Vol. 1 No. 7 (2025)

Publisher

D-PRESS SERVICES

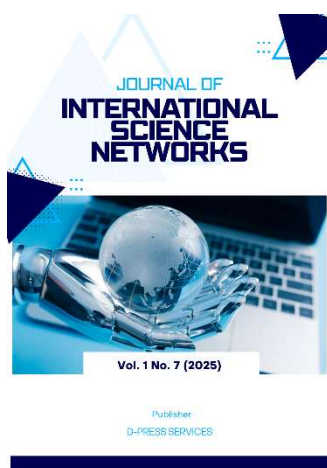
XO'JALIK YURITUVCHI SUBYEKTLARDA USTAMA ISHLAB CHIQARISH XARAJATLARINI MOHIYATI

¹ *Raximova Go'zalbegim Murodovna*, ² *Mamasobirov Nasibillo Soyibjon o'g'li*

¹ Diplomat University "Iqtisodiyot va raqqli texnologiyalar" kafedrası dotsent. (DSc),

² Diplomat University WE_01_24 D guruh talabasi

E-mail: nasibillomamasobirov272@gmail.com

ANNOTATION:

Ushbu maqolada ustama ishlab chiqarish xarajatlarining mohiyati va tasniflanishi tahlil qilinadi. Mazkur xarajatlarni samarali boshqarish va ularni mahsulot tannarxiga to'g'ri taqsimlash usullari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ustama xarajatlarni kamaytirish va optimallashtirish bo'yicha takliflar ilgari suriladi. Maqolada zamonaviy menejment yondashuvlari va ilg'or hisob tizimlaridan foydalanish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

KEYWORDS:

ustama ishlab chiqarish xarajatlari, tasniflash, tannarx, boshqaruv, optimallashtirish, faoliyatga asoslangan xarajatlar tizimi.

Accepted Date:

November 25, 2025,

Published Date:

November 30, 2025

Journal Website:

<https://d-pressa.com/index.php/jisn/issue/view/jisn7>

License

This work is licensed under
a [Creative Commons
Attribution-
NonCommercial-
NoDerivatives 4.0
International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

KIRISH

Mamlakat iqtisodiyotini modernizatsiya qilish, ishlab chiqarish jarayonlarini ta'minlash uchun barcha imkoniyatlarni ishga solishda samaradorlikni yaxshilash uchun kunda eng muhim masalalardan biri hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti xo'jalik yurituvchi sub'ektlarni boshqarishga bog'liqdir. ishlab chiqarish, ishlab chiqarish ishlab chiqaruvchi ustama ishlab chiqarish jarayonini to'g'ri olish, tahlil qilish va nazorat qilish jarayonida muhim kasb etadi.

Hozirgi globallashuv va kuchayib borayotgan iqtisodiy muhitda ishlab chiqarish uchun o'z samaralarini samarali yaratish uchun hisobini xalqaro standartlar asosida boshqarishga intilmoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda, ustama ishlab chiqarish ishlab chiqarishni to'g'ri taqsimlash va mahsulot tannarxiga asosli raqobat muammoning iqtisodiy iqtisodiylikini ta'minlashda muhim rol o'ynaydigan biri bo'lib xizmat qiladi. Chunki ishlab chiqarish bilan bog'liq bilvosita olish noto'g'ri olingan taqdirda mahsulot tannarxi sun'iy ravshan oshib yoki kamayib ketishi mumkin. Bu esa korxonaning foyda ko'rsatkichlariga, narx siyosatiga

hamda investitsion jozibador zarariga ta'sir ko'rsatadi.

Ustama ishlab chiqarish mahsulotlarini ishlab chiqarish jarayonida bevosita mahsulot birligiga bog'lanmaydigan, ammo ishlab chiqarish ishlab chiqarish hosil qilish va davom etish uchun zarur bo'lgan mahsulotdan iboratdir. Ularga ishlab chiqarish binolarini saqlab turishi, amortizatsiya ajratmalari, qayta ish haqi, elektr energiya, ta'mirlash ishlari, ishlab chiqarish boshqaruvi bilan bog'liq mahsulotlar va boshqa umumiyishlab chiqarish korxonalari. Ush ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta'minlash bilan birga, ishlab chiqarish resurslaridan samarali ishlab chiqarish ham aks ettiradi. Iqtisodiyotni raqamlashtirish jarayonlari jadallashib, bir sharoitda harakatda boshqaruv hisobi oshirish, mahsulotni va tezkor olish imkoniyatini yanada aniqlik kasb etish. Axborot texnologiyalari asosida ishlab chiqarishni ishlab chiqarishni zamonaviy yordam berish orqali ustama ishlab chiqarishni optimallashtirish, sarf-xarajatlarni mahsulotlar va ishlab chiqarish quvvatlarini ishlab chiqaradi. Shu ustama ishlab chiqarish ishlab chiqarishni iqtisodiy rivojlantirish.

1-jadval**Ustama ishlab chiqarish sifatini tasniflash**

Belgisi bo'yicha	Xarajat turi	Tavsifi
Mahsulotga bog'liqligi bo'yicha	Bilvosita xarajatlar	Mahsulotga to'g'ridan-to'g'ri bog'lanmaydi
Hajmga bog'liqligi bo'yicha	Doimiy xarajatlar	Ishlab chiqarish hajmiga bog'liq emas
	O'zgaruvchilar uchun xizmatlar	Ishlab chiqarish hajmiga qarab o'zgaradi

Faoliyat turi bo'yicha	Umumishlab chiqarishi	Sex va bo'limlar faoliyati bilan bog'liq
Hisob	Rejalashtirilgan xarajatlar	Oldindan belgilandi
	Haqiqiy xarajatlar.	Amalda kelgan kelgan.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy rivojlanish yo'nalishida buxgalteriya hisobi va natijada xalqaro standartlarga moslashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. ishlab chiqarish, ishlab chiqarish resurslarini olish va tannarxini aniqlash bo'yicha ilg'or tajribalarni amaliyotga tatbiq etish muhimlaridan biri sifatida ishlab chiqarish. Bu esa ustama ishlab chiqarish mahsulotlarini olish metodologiyasini takomillashtirish.

Korxonalarda ustama ishlab chiqarish quvvatini boshqarish samarali yo'lga bo'lsa, ishlab chiqarish resurslaridan yuk tashish ortadi, tannarx pasayadi va natijada ishlab chiqarish rentabellik ko'rsatkichlari yaxshilanadi. Aksincha, ushbu xavfsizlikning nazoratsiz ortib borishi tashkilotning holatining ishlab chiqarishga, ishlab chiqarishning yomonligiga hamda kasallik holatibardoshlikning susayishi olib keladi. Buning uchun ham ustama ishlab chiqarish sifatini tahlil qilish, kerakli va nazorat qilish masalalari iqtisodchi olimlar hamda

amaliyotchilar tomonidan keng tadqiq etib kelinmoqda.

Ushbu mavzuning ishlab chiqarilishi, bugungi kunda ishlab chiqarilgan xo'jalik yurituvchi subiektlarda ustama ishlab chiqarish mahsulotlarini olish va taqsimlash tizimlarida ayrim moddalar mavjud bo'lib bu mahsulot tannarxining aniq ishlab chiqarishga ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois ishlab chiqarish ishlab chiqarish tarkibini ilmiy asosda o'rganish, ustama tozalashning materialini ochib berish hamda ulardan muhimlashtirish samarali usullarini ishlab chiqarish ilmiy-amaliy korxona egasiga hisoblanadi.

Ishning asosiy maqsadi xo'jalik yurituvchi subiektlarda ustama ishlab chiqarish ishlab chiqarishni ishlab chiqarishni ochib berish, fayl tarkibi va o'rganish va ishlab chiqarish jarayonida samarali boshqaruv mexanizmlarini tadqiq qilishdan iborat. Ush joyingiz uchun ustama ishlab chiqarish tahlilining nazariy asoslari, materiallar olish tartibi, mahsulot tannarxiga taqsimlash usullari hamda mexanizatsiya qilish.

2-jadval

Ustama ishlab chiqarish foydaning iqtisodiy mazmuni.

No	Xarajat turi	Mazmuni	Mahsulot tannarxiga ta'siri
1	Ishlab chiqarish binolarini saqlashi	Sex va ishlab chiqarish	Bilvosita xa
2	Amortizatsiya	A	M

3	Yordamchi xodimlar ish haqi	Ustalar, texnik va nazoratchilar ish haqi	Umumishlab chiqarish tarkibiga
4	Ta'mirlash usullari	Uskuna va jihozlarni ta'mirlash bilan bog'liq vositalar	ishlab chiqarish uzluksizligini ta'minlash
5	Elektr energiyasi xarajatlari	Ishlab chiqarishda foydalaniladigan energiya sarfi	Tannarxning muhimligini tashkil qiladi
6	Mehnat muzeyi xarajatlari	jihozlik texnikasi va himoya mashinasi	Ishlab chiqarishni boshlash

Ustama ishlab chiqarish xarajatlari zamonaviy ishlab chiqarish tizimlarida muhim rol o'ynaydi. Bu xarajatlarning to'g'ri tasniflanishi va boshqarilishi mahsulot tannarxini aniqlashda, rentabellikni oshirishda va raqobatbardoshlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada ustama ishlab chiqarish xarajatlarining mohiyati, ularning tasniflanishi va takomillashtirish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, bu xarajatlarning samarali boshqaruvi korxonaning umumiy moliyaviy barqarorligiga qanday ta'sir qilishi xususida ham fikr yuritiladi.

Ustama ishlab chiqarish xarajatlari, iqtisodchi va moliyaviy muhokamalarda keng qo'llaniladigan atamalardan biridir. Ularning mohiyati va tasnifi har bir iqtisodiy tizimda ahamiyatli rol o'ynaydi. Ustama ishlab chiqarish xarajatlari, asosan, mahsulot yoki xizmat ishlab chiqarishga bevosita bog'lanmagan, ammo ishlab chiqarish jarayonini qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lgan xarajatlardir. Ularning to'g'ri hisoblanishi va samarali boshqarilishi, korxonalarga moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, raqobatbardoshligini oshirish va iqtisodiy samaradorligini oshirish imkoniyatini beradi.

Rossiyalik iqtisodchi I.A. Blank "Финансовый менеджмент" asarida ustama ishlab chiqarish xarajatlarini "ishlab chiqarishning umumiy xarajatlariga qo'shilgan, ammo bevosita ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lmagan xarajatlar" sifatida ta'riflaydi. Ustama ishlab chiqarish xarajatlari, ko'plab hollarda, korxonaning umumiy faoliyatini qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan xaridlar, xizmatlar, transport va boshqa resurslar bo'lishi mumkin. Shuningdek, ularning tahlili ishlab chiqarish tannarxini aniqlashda va moliyaviy hisoblarni to'g'ri yuritishda muhim ahamiyatga ega.

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (IFRS) bo'yicha ustama ishlab chiqarish xarajatlari, barchasi ishlab chiqarish jarayoniga bog'liq bo'lmagan xarajatlar sifatida ko'rib chiqiladi. Bu xarajatlar ishlab chiqarishning bevosita jarayonlarini qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lsa-da, ular ishlab chiqarishning o'ziga bevosita bog'liq emas. Shu bois, ularning to'g'ri tasnifi va hisoblanishi korxonalar uchun muhim hisoblanadi, chunki bu moliyaviy holatni tahlil qilishda muhim ma'lumotlar beradi.

Prof.A.A. Terentyev esa, ustama ishlab chiqarish xarajatlarini "ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash uchun zarur

bo'lgan, ammo bevosita ishlab chiqarishga tegishli bo'lmagan xarajatlar" deb ta'riflaydi. Ustama ishlab chiqarish xarajatlari, buning natijasida, moliyaviy boshqaruv va strategik qarorlar qabul qilishda yordam beradi. K. Druri tomonidan ta'riflanganidek, bu xarajatlar nafaqat moliyaviy, balki texnik qo'llab-quvvatlash, marketing va boshqaruv xarajatlarini ham o'z ichiga oladi.

Shuningdek, AQSH iqtisodchi olimlaridan R. Anthony va W. Govins ustama ishlab chiqarish xarajatlarini korxonadagi umumiy faoliyat xarajatlari sifatida ko'rib chiqadilar. Ular, bu xarajatlarni to'g'ri taqsimlash orqali umumiy ishlab chiqarish tanarrxini aniq belgilash mumkinligini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, ustama ishlab chiqarish xarajatlarini boshqarish

korxonaning moliyaviy samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Prof. Friedman esa, ustama ishlab chiqarish xarajatlarining strategik ahamiyatiga alohida e'tibor qaratadi. Uning fikricha, ushbu xarajatlarni tahlil qilish va samarali boshqarish korxonalarga raqobatdagi ustunlikni ta'minlash uchun muhimdir. I.E. Mizikovskiyning ta'kidlashicha, taqsimot bazasi deganda «korxona yoki uning bo'linmalarida muayyan davr ichida bilvosita xarajatlarni shakllantirishga maksimal ta'sir ko'rsatadigan ko'rsatkich yoki ko'rsatkichlar majmui» tushuniladi. Sh. Ismoilov ushbu xarajatlarni iqtisodiy va moliyaviy boshqaruv nuqtai nazaridan ta'riflab, ularni to'g'ri hisoblash korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi.

3-jadval

Ustama ishlab chiqarish ishlab chiqarishi hisobining ishlab chiqarishi.

No	Vazifalar	Ahamiyati
1	Xarajatlarni to'g'ri olish	Mahsulot tannarxini aniq aniq
2	Xarajatlarni nazorat qilish	Ortiqcha sarflarning olinishi
3	Tahlil qilish	Samaradorlikni aniqlash
4	Rejalashtirish	Kelgusidagi sovuqni prognoz qilish
5	Qaror qabul qilish yordam berish	Boshqaruvni oshi

Ustama ishlab chiqarish xarajatlari – bu bevosita ishlab chiqarish markazlari yoki mahsulot birligiga bog'lash imkoni bo'lmagan bilvosita materiallar, bilvosita mehnat va boshqa xarajatlar (shu jumladan xizmatlar) summasini

anglatadi. Bevosita xarajatlar (materiallar, mehnat va boshqalar) alohida ish yoki mahsulot bilan bog'liq bo'lsa, ustama xarajatlar aniq bir ish yoki mahsulotga bog'lanmagan bo'lib, ular operatsiyalarni amalga oshirish

uchun zarur bo'lgan vositalar xarajatlarini ifodalaydi. CIMA (Buyuk Britaniya Buxgalteriya Instituti) ustama xarajatlarni quyidagicha ta'riflaydi: *"Xarid qilish mumkin bo'lgan ma'lum bir mahsulot birligiga iqtisodiy jihatdan aniqlab bo'lmaydigan mehnat, materiallar yoki xizmatlar bo'yicha xarajatlar."*[2]

G'arbiy Yevropa mamlakatlari va AQShda ustama xarajatlar mohiyatini talqin qilish vaqt o'tishi bilan sezilarli o'zgarishlarga uchradi. Dastlab, ustama xarajatlar butun mahsulot ishlab chiqarish hajmiga tegishli bo'lgan bilvosita umumiy xarajatlar sifatida yoki ishlab chiqarish jarayoniga bog'liq bo'lmagan va unga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatmaydigan xarajatlar sifatida qaralgan. Keyinchalik, bu ta'rif o'zgartirildi va hozirgi vaqtda quyidagicha ta'riflanadi: Ustama xarajatlar – bu mehnatga to'g'ridan-to'g'ri haq to'lash va material xarajatlardan tashqari barcha korxona xarajatlari.

Jahon amaliyotida ustama xarajatlarga quyidagilar kiradi:

- **Ishlab chiqarish ustama xarajatlari** – ishlab chiqarish jarayoniga xizmat ko'rsatish bilan bog'liq xarajatlar;

- **Ma'muriy xarajatlar** – tashkilotni boshqarish bilan bog'liq xarajatlar;

- **Sotish xarajatlari** – mahsulotni sotuvchidan xaridorga yetkazish bilan bog'liq xarajatlar.

- Mahalliy hisob tizimida ustama xarajatlar ikki blokda ifodalanadi:

- **Umumishlab chiqarish xarajatlari** – ishlab chiqarish

jarayoniga xizmat ko'rsatish va uni boshqarish bilan bog'liq xarajatlar;

- **Umumxo'jalik xarajatlari** – korxona boshqaruvi bilan bog'liq xarajatlar

Umumishlab chiqarish xarajatlari xorijiy amaliyotdagi **ishlab chiqarish ustama xarajatlarga**, umumxo'jalik xarajatlari esa **ma'muriy xarajatlarga** mos keladi.[4]

Zamonaviy sanoat korxonalarida ustama xarajatlar umumiy xarajatlarning katta qismini tashkil qiladi, shuning uchun ularga alohida e'tibor qaratish zarur. Faqatgina bevosita xarajatlarga e'tibor qaratish katta xatolik bo'ladi. Ustama xarajatlar bilan bog'liq muammo, birinchidan, ularning miqdorini oldindan (davr boshlanishidan oldin) baholash zarurati va ikkinchidan, ularni turli mahsulot birliklariga taqsimlashning kutilgan asoslarida hisoblash zaruratidir.

Ustama xarajatlar tushunchasi **bilvosita xarajatlardan** kengroq ma'noga ega. U quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Bilvosita material
- Bilvosita mehnat
- Bilvosita xarajatlar

Ustama xarajatlar yig'indisi quyidagicha ifodalanadi: **Ustama xarajatlar = Bilvosita material + Bilvosita mehnat + Bilvosita xarajatlar**

Ustama xarajatlar turli omillarga asoslangan holda tasniflanadi. Bu tasnif korxona turi, mahsulot tabiati, xizmat ko'rsatish usuli va boshqaruv siyosatiga bog'liq. Quyida asosiy tasnif mezonlari keltirilgan:

1. **Tabiatga asoslangan tasnif (Nature-wise Classification):**

Xarajatlar moddiy tarkibiga qarab tasniflanadi, masalan, material, mehnat yoki xizmat xarajatlari.

2. **Funksiyaga asoslangan tasnif (Function-wise Classification):**

Xarajatlar korxonaning alohida faoliyatlari, masalan, ishlab chiqarish, savdo yoki boshqaruv bo'yicha tasniflanadi.

3. **O'zgaruvchanlikka asoslangan tasnif (Variability-wise Classification):**

Xarajatlar o'zgaruvchan yoki doimiy ekanligi bo'yicha ajratiladi.

4. **Nazorat qilishga asoslangan tasnif (Controllability-wise Classification):**

Xarajatlar boshqaruv ostida nazorat qilinadigan yoki qilinmaydigan bo'lishi mumkin.

5. **Normal holatga asoslangan tasnif (Normality-wise Classification):**

Xarajatlar odatiy yoki noodatiy holatlarga qarab tasniflanadi. Xarajatlar bilan bir xil bo'lmaydi. Misollar sifatida — amortizatsiya, ta'mirlash va xizmat ko'rsatish xarajatlari keltirilishi mumkin. Agar zavodda ishlab chiqarish hajmi ikki baravarga oshsa, amortizatsiya ikki baravarga oshmasligi mumkin, faqat 50% ga oshishi ehtimoli bor, chunki amortizatsiya miqdori (i) vaqt o'tishi va (ii) eskirish darajasiga bog'liq. Vaqt o'tishi bilan bog'liq bo'lgan amortizatsiya doimiy xarajat, eskirish bilan bog'liq bo'lgan qismi

esa o'zgaruvchan xarajat sifatida qaraladi, shuning uchun amortizatsiya yarim-o'zgaruvchan xarajat sifatida tasniflanadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, bu bir xil xarajat bo'lsa ham, biz uni turli xil usullar bilan tasniflaymiz. Masalan, zavodning ijarasi zavod xarajatlarning bir turi hisoblanadi. Agar marginal narxni belgilash usuli ishlatilsa, bu xarajat **doimiy xarajat** sifatida ham tasniflanishi mumkin. Xuddi shuningdek, xarajatlarni ularning tabiati bo'yicha tasniflaganda, bu xarajat **bilvosita xarajatlar** sifatida ko'rib chiqiladi.

Bugungi kunda ishlab chiqarish jarayonlarining avtomatlashtirilishi va texnologiyaning rivojlanishi natijasida ishlab chiqarishni boshqarish va yordamchi xizmatlar bilan bog'liq bilvosita xarajatlar hajmi ortib bormoqda. Bunda, aksincha, bevosita xarajatlarning umumiy tannarxdagi ulushi kamaymoqda. Shu bilan birga, korxonalar tomonidan ishlab chiqarilayotgan mahsulot turlari kengayib, ularning ishlab chiqarish murakkabligi va bozorga chiqarilayotgan partiya hajmi bo'yicha farqlari ortmoqda.

Bunday sharoitda bilvosita xarajatlarni an'anaviy taqsimot bazasi asosida taqsimlashning samarasizligi ayon bo'ladi. Chunki:

- Ba'zi mahsulotlarning tannarxi sun'iy ravishda oshiriladi, chunki ular taqsimot bazasi sifatida tanlangan resurslardan ko'proq foydalanadi.

• Ba'zi mahsulotlar esa noto'g'ri baholanib, ularning tannarxi past ko'rsatilishi mumkin.

Bunday noto'g'ri hisob-kitob natijasida korxonalar mahsulot rentabelligi to'g'risida xato qaror qabul qilishi mumkin. Masalan, kichik partiyalarda ishlab chiqarilgan mahsulotlarga past narx belgilanishi, ommaviy ishlab chiqariladigan mahsulotlarning esa tannarxi asossiz ravishda oshirilishi mumkin. Bu esa korxona resurslarini samarali taqsimlash va optimal mahsulot portfelini shakllantirishda noto'g'ri qarorlar qabul qilishga olib keladi.[5]

Ustama ishlab chiqarish xarajatlarini tasniflash va boshqarishning samaradorligini oshirish uchun ularni an'anaviy yondashuvlardan tashqari, zamonaviy menejment tamoyillari asosida qayta ko'rib chiqish lozim. Ustama xarajatlarni **funksional, texnologik, iqtisodiy va boshqaruv xarajatlari** sifatida ajratish orqali ularning mahsulot tannarxiga ta'siri aniqroq baholanadi. Ayniqsa, o'zgaruvchan va doimiy xarajatlarni alohida guruhlash natijasida korxonalar ularga mos strategik rejalashtirish choralarini ishlab chiqish imkoniga ega bo'ladilar. Bu esa ishlab chiqarish jarayonining shaffofligini oshirib, xarajatlarni samarali nazorat qilishga yordam beradi. Korxonalar resurslardan yanada samarali foydalanish orqali ustama ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishi mumkin. Xususan, energiya samarador texnologiyalarni joriy etish, avtomatlashtirilgan boshqaruv

tizimlarini qo'llash va chiqindilarni kamaytirish orqali ishlab chiqarish tannarxini pasaytirish mumkin. Shu bilan birga, moliyaviy nazorat va strategik rejalashtirishni kuchaytirish natijasida xarajatlarning uzoq muddatli ta'sirini oldindan prognoz qilish va ularni optimallashtirish imkoniyati yaratiladi.

Ustama xarajatlarni tasniflash va hisobga olish bo'yicha milliy me'yorlarni **xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) va boshqaruv hisobi talablari** bilan uyg'unlashtirish muhim ahamiyatga ega. Bu nafaqat ichki moliyaviy boshqaruvni yaxshilashga, balki xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, bu borada kadrlar malakasini oshirish va ustama xarajatlarni boshqarish bo'yicha zamonaviy bilim va texnologiyalarni o'zlashtirish jarayonlarini jadallashtirish lozim. Shu orqali ustama ishlab chiqarish xarajatlarini aniq tasniflash va samarali boshqarish, natijada esa korxonalarning iqtisodiy samaradorligini oshirish mumkin bo'ladi.

XULOSA

Xo'jalik yurituvchi subyektlarda ustama ishlab chiqarish xarajatlari ishlab chiqarish jarayonini bevosita amalga oshirish uchun zarur bo'lgan, biroq alohida mahsulot yoki xizmat turiga to'g'ridan-to'g'ri bog'lab bo'lmaydigan xarajatlar majmuasini tashkil etadi. Ushbu xarajatlar korxonaning ishlab

chiqarish faoliyatini uzluksiz tashkil etish, ishlab chiqarish quvvatlaridan samarali foydalanish hamda mahsulot sifatini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ustama ishlab chiqarish xarajatlari tarkibiga ishlab chiqarish binolari va uskunalarining amortizatsiyasi, ta'mirlash va texnik xizmat ko'rsatish xarajatlari, energiya resurslari sarfi, ishlab chiqarishni boshqarish va xizmat ko'rsatish bilan bog'liq mehnat haqi hamda boshqa umumishlab chiqarish xarajatlari kiradi. Mazkur xarajatlarning to'g'ri hisobga olinishi mahsulot tannarxini aniq shakllantirish, korxona rentabelligini baholash va samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun muhim hisoblanadi.

Shuningdek, ustama xarajatlarni ilmiy asoslangan usullar yordamida taqsimlash mahsulot tannarxining haqqoniy hisoblanishiga xizmat qiladi. Aks holda, tannarx ko'rsatkichlarining buzilishi korxona moliyaviy natijalariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli ustama xarajatlarni rejalashtirish, nazorat qilish va tahlil etish korxona xarajatlarini optimallashtirishning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlar raqobatbardoshligini oshirishda ustama ishlab chiqarish xarajatlarini samarali boshqarish alohida ahamiyatga ega.

Xarajatlarni muntazam monitoring qilish, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish hamda resurslarni tejovchi boshqaruv usullarini joriy etish orqali korxonalar ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevralda PQ-4611 Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida Qarori. <https://lex.uz/ru/docs/4746049>
2. Management and Cost Accounting. 10th Edition Colin Drury Publisher: Annabel Ainscow <https://www.pdfdrive.com/management-and-cost-accounting-e183857367.html>;
3. Horngren, C.T., Datar, S.M., & Rajan, M.V. "Cost Accounting: A Managerial Emphasis" – Pearson, 2021.
4. Соколов Ю. А. Управленческий учет накладных расходов / Ю. А. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 448 с
5. Керимов В.Э. Управленческий учет: Учебник. – 4-е изд., изм. и доп. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2006. – 460 с.
6. A.X.Pardaev, Z.A.Pardaeva. Boshqaruv hisobi. Darslik.- T.:Iqtisod Moliya||. 2019 y. -538 b.;